

Závěr

Problematika udržitelného rozvoje na regionální úrovni se dostává do širšího povědomí až v posledních letech. Příčinou je její specifické postavení mezi globální a národní úrovní udržitelného rozvoje na straně jedné a místní úrovní udržitelného rozvoje na straně druhé. Regionální strategie udržitelného rozvoje může sloužit nejen k aktualizaci programu rozvoje kraje z hlediska udržitelnosti rozvoje daného území, ale může být i koncepčním rámcem pro aktivity v rámci Místních agend 21 a podkladem pro aktualizaci strategie na národní úrovni. Regionální strategie by měla mít i konkrétnější obsah, národní strategie spíše indikovat širší souvislosti.

Autoři publikace se pokusili zmapovat oblast indikátorů vhodných pro monitorování udržitelného rozvoje na úrovni krajů. Brali v úvahu základní požadavky na indikátory, především dostupnost ve srovnatelné časové řadě, spolehlivost a srozumitelnost. Při jejich výběru se snažili postihnout všechny 3 základní pilíře udržitelného rozvoje se zachováním vyváženého přístupu k ekonomické, sociální i environmentální oblasti.

V úvodní části publikace byly vymezeny 2 otázky, jež by měly prací být zodpovězeny. Na **první otázku** „Jaké jsou datové zdroje ČSÚ pro hodnocení udržitelného rozvoje na regionální úrovni?“ komplexně odpovídá kapitola 2. V podkapitole 2.2 je vymezeno 13 indikátorů charakterizující ekonomickou oblast, 15 indikátorů pro oblast sociální a 14 indikátorů z environmentální části. Podkapitola 2.3 obsahuje popis každého indikátoru, zdroj dat, informaci o tom, za jaké území jsou data k dispozici a jak často se zjišťují. Popisnou část doplňuje tabulkový přehled s údaji v časové řadě za Českou republiku a jednotlivé kraje, jako výchozí rok byl zvolen rok 1993. Pro postižení vývoje ukazatelů byl ale prakticky vždy zvolen maximální časový úsek, pro který byla data v daném regionálním členění dostupná.

Odpovědět na **druhou otázku** „Jaký je vývoj vybraných indikátorů udržitelného rozvoje v konkrétním kraji?“ se snaží autoři v kapitole 3. Kapitola v členění podle tří základních oblastí obsahuje zhodnocení vývoje ukazatele v daném kraji, postavení kraje ve vztahu k průměru České republiky a postavení mezi ostatními kraji. Indikátory jsou podle možností doplněny o další související ukazatele. Je však nutno podotknout, že striktní dělení ukazatelů do ekonomické, sociální a environmentální části je sice rámcově možné, ovšem ukazatele se navzájem ovlivňují, podmiňují a prolínají. Obecně řečeno – ekonomika zasahuje do sociální oblasti i životního prostředí, sociální oblast má zpětnou vazbu na ekonomiku, životní prostředí úzce souvisí s ekonomikou i životem společnosti celkem.

Z kapitoly 3 je možno za Jihomoravský kraj uvést několik stručných výsledků a zjištěných trendů vývoje. V **ekonomické oblasti** bylo vytipováno osm indikátorů, u nichž byl jako žádoucí směr obecného vývoje jednoznačně určen trend postupného zvyšování. V Jihomoravském kraji se žádoucím směrem vyvíjelo sedm z nich:

- objem regionálního hrubého domácího produktu roste, HDP na obyvatele v běžných cenách se zvýšil z 136 tis. Kč v roce 1995 na 286 tis. Kč v roce 2006
- s výjimkou let 1997 až 1999 byl každoročně zabezpečen meziroční nárůst hrubého domácího produktu ve srovnatelných cenách
- zvyšovala se produktivita práce, u meziročních indexů produktivity práce měřené vývojem HDP ve srovnatelných cenách na zaměstnaného byl ve sledovaném období od roku 1996 zaznamenán pokles pouze v roce 1997
- rozvíjel se sektor služeb, podíl terciárního sektoru na hrubé přidané hodnotě vzrostl z 57,0 % v roce 1995 na 61,3 % v roce 2006
- zvyšovala se kupní síla obyvatelstva, čistý disponibilní důchod domácností v přepočtu na jednoho obyvatele vzrostl z 76,6 tis. Kč v roce 1995 na 144,5 tis. Kč v roce 2006
- vzrostl význam malého a středního podnikání, malé a střední podniky zvýšily svůj podíl na celkové zaměstnanosti z 70,8 % v roce 2003 na 71,6 % v roce 2006
- posílila se schopnost ekonomiky investovat do svého budoucího rozvoje, výdaje na výzkum a vývoj tvořily v roce 2001 v Jihomoravském kraji 1,3 % HDP, v roce 2006 se tento podíl zvýšil na 1,6 %

U ukazatele míry investic (poměr hrubého fixního kapitálu k HDP) je také žádoucí postupné zvyšování. Avšak investiční aktivita v Jihomoravském kraji v letech 1995 až 2006 kolísala, hodnota ukazatele míry investic dosáhla maxima 32,5 % v roce 1996, minima 23,6 % v roce 2001, v roce 2006 činila 24,1 %.

U tří ukazatelů – hustota silniční sítě, hustota železniční sítě a osobní doprava – je sice z ekonomického hlediska žádoucí směr vývoje zřejmě postupný růst, ovšem z hlediska životního prostředí by byl vítán spíše trend opačný. V Jihomoravském kraji se tyto ukazatele zvyšovaly:

- byly zprovozněny další silnice vyšších tříd, hustota silniční sítě (délka dálnic a silnic I. třídy v km na 100 km²) se zvýšila z 7,8 km v roce 2000 na 8,1 km v roce 2006
- hustota železniční sítě (provozní délka železničních tratí v km na 100 km²) se zvýšila z 11,1 km v roce 2003 na 11,2 km v roce 2006

- vzrostl význam veřejné dopravy, přeprava cestujících veřejnou dopravou vzrostla z 55 cestujících v přepočtu na 1 obyvatele v roce 2003 na 64 cestujících na obyvatele v roce 2006

U ukazatele nákladní dopravy, resp. zvoleného vyjádření v podobě přepravy nákladu v kg v přepočtu na 1 tisíc Kč HDP, je sporné, jaký trend je vlastně příznivý. Jde o úhel pohledu – na jedné straně žádoucí zvyšování výkonů nákladní dopravy, která patří do preferované terciární sféry, na druhé straně potřebné snižování přepravní náročnosti spojené se snižováním nákladů a celkových nežádoucích dopadů na životní prostředí. V Jihomoravském kraji však jednoznačný trend ve vývoji tohoto ukazatele nebyl zjištěn, hodnoty přepravy nákladu na jednotku HDP kolísaly – od 152 kg na tisíc Kč HDP v roce 2006 po 207 kg na tisíc Kč HDP v roce 2003.

I přes relativně nižší dostupnost dat byl v této kapitole hodnocen také vývoj spotřeby primárních energetických zdrojů v Jihomoravském kraji – žádoucí trend postupného snižování byl naplněn u ukazatele spotřeby paliv vyjádřené v GJ na jednotku HDP. Dále zde byl stručně zhodnocen pozitivní trend vývoje v oblasti vývozu zboží podnikatelských subjektů se sídlem v kraji.

V **sociální oblasti** byly u jednotlivých indikátorů vcelku jednoznačně určeny žádoucí směry vývoje, u deseti z nich to byl trend zvyšování, přičemž osm ukazatelů se tímto směrem ubíralo i v Jihomoravském kraji:

- vzrostla míra začlenění osob ve vyšším věku na trhu práce, míra zaměstnanosti starších pracovníků (osob ve věku 55 až 64 let) vzrostla z 29,0 % v roce 1993 na 43,0 % v roce 2006
- zdravotní stav populace se zlepšoval, naděje dožití mužů při narození se zvýšila z 69,3 let v roce 1993 na 73,1 let v roce 2006, naděje dožití žen při narození se zvýšila z 76,9 let v roce 1993 na 79,9 let v roce 2006
- zlepšila se vzdělanostní úroveň obyvatelstva, podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním se mezi obyvateli staršími 15 let zvýšil z 9,6 % v roce 1993 na 12,6 % v roce 2006
- růst míry přiblížování k tzv. informační společnosti dokládá fakt, že podíl domácností připojených k internetu vzrostl z 18,6 % v roce 2003 na 28,2 % v roce 2006
- od roku 2003 se zhruba o třetinu zvýšily výdaje na kulturu z veřejných rozpočtů v přepočtu na jednoho obyvatele
- vzrostl počet obcí se schválenou územně plánovací dokumentací, podíl rozlohy obcí se schválenou územní dokumentací z celkové rozlohy Jihomoravského kraje vzrostl z 44,0 % v roce 2000 na 68,5 % v roce 2006
- míra zapojení žen v politice se zvýšila, v zastupitelstvu Jihomoravského kraje vzrostl podíl žen mezi zastupiteli z 13,84 % v roce 2000 na 18,46 % v roce 2004, v zastupitelstvech obcí Jihomoravského kraje vzrostl podíl žen z 17,83 % v roce 1994 na 23,84 % v roce 2006
- oblast občanské participace charakterizuje míra účasti občanů na řešení věcí veřejných, situace se v této oblasti zlepšila, nepřímou formou vyjádření je růst počtu nestátních neziskových organizací, jenž se zvýšil ze 7,0 tisíc v roce 1997 na 9,2 tisíc v roce 2006

U dvou ukazatelů (zaměstnanost žen a politické participace) je sice také žádoucím trendem růst podílu, ovšem v Jihomoravském kraji nebyl vývoj až tak příznivý. Míra zaměstnanosti žen, jako podíl počtu zaměstnaných žen na celkovém počtu žen starších 15 let, se snížila z 48,2 % v roce 1993 na 44,2 % v roce 2006. Účast voličů ve volbách, jež je měřítkem politické participace a vyjádřením zájmu občanů aktivně ovlivňovat věci veřejné, klesala. Zatímco voleb do zastupitelstev obcí v roce 1994 se účastnilo 65,9 % voličů, v roce 2006 to bylo jen 49,4 %, voleb do zastupitelstva Jihomoravského kraje se v roce 2000 účastnilo 34,9 % a v roce 2004 jen 29,7 % voličů. Voleb do Poslanecké sněmovny, o které je tradičně nejvyšší zájem, se v roce 1996 účastnilo 77,8 % voličů, kdežto v roce 2006 již jen 65,3 % voličů.

Klesající trend vývoje byl shledán jako žádoucí u pěti ukazatelů ze sociální oblasti, tři z nich se takto vyvíjely i v Jihomoravském kraji, v případě míry nezaměstnanosti alespoň v posledních letech sledovaného období:

- obecná míra nezaměstnanosti v roce 1993 činila 4,2 %, maxima dosáhla v roce 2001, a to 8,5 %, ovšem v posledních letech se mírně snižuje a v roce 2006 činila 8,0 %
- míra registrované nezaměstnanosti měla obdobný vývoj, v roce 1993 byla na hranici 5,3 %, maxima dosáhla v roce 2003, a to 11,5 %, od tohoto roku se snižuje a v roce 2006 dosáhla 8,8 % (v roce 2004 ovšem došlo k metodickým změnám výpočtu tohoto ukazatele)
- standardizovaná míra úmrtnosti, jež také charakterizuje zdravotní stav obyvatelstva, se snižovala, v roce 1993 na 1 000 obyvatel připadlo 12,08 zemřelých, v roce 2006 to bylo 8,97 zemřelých

Zbývající dva ukazatele, u nichž je požadován klesající trend, se v Jihomoravském kraji vyvíjely odlišně:

- růst výkonnosti soudní soustavy by mělo provázet snížení délky soudního řízení, ovšem průměrná délka soudního řízení se prodlužovala u okresních i krajských soudů (územní struktura soudních krajů odpovídala struktuře krajů platné do roku 1999), a to jak v agendě trestního řízení, tak ve věcech občanskoprávních

- míra ohrožení domácností chudobou se nijak výrazně nesnížila, podíl domácností s čistým příjmem pod hranici životního minima kolísal, v roce 2000 činil 3,8 %, v roce 2002 4,2 % a v roce 2004 pak 2,0 %

Environmentální oblast byla oblastí, v níž nejvíce hodnocených ukazatelů ve srovnání s ekonomickou či sociální oblastí nemělo v Jihomoravském kraji jednoznačný vývoj a hodnota ukazatelů v jednotlivých letech vcelku výrazně kolísala. Ze zvolených ukazatelů této oblasti byl jako příznivý směr vývoje určen růst u pěti ukazatelů, u čtyř z nich byl tento vývoj zaznamenán i v Jihomoravském kraji:

- koeficient ekologické stability (poměr stabilních a nestabilních krajinnotvorných prvků, přičemž mezi nestabilní prvky patří orná půda, zastavěné a ostatní plochy) měl sice v letech 1993 až 2003 neměnnou hodnotu 0,65, ovšem do roku 2006 vzrostl na 0,67, s trochou nadsázky lze říci, že se relativně snížila míra ovlivnění charakteru krajiny člověkem
- rozvoj ekologického zemědělství je sice podporován, v Jihomoravském kraji však zatím není tento způsob hospodaření nijak výrazně zastoupen, přesto podíl ekologicky obhospodařované půdy na celkové výměře zemědělské půdy vzrostl z 1,02 % v roce 2003 na 1,23 % v roce 2006
- lesy s vyšším podílem listnatých dřevin jsou celkově odolnější vůči všem vlivům, v Jihomoravském kraji podíl listnatých dřevin na celkové výměře lesů vzrostl ze 47,3 % v roce 1994 na 49,2 % v roce 2006
- péče o životní prostředí v Jihomoravském kraji měla pozitivní vývoj v oblasti neinvestičních nákladů na ochranu životního prostředí, neinvestiční náklady na ochranu životního prostředí v přepočtu na jednotku HDP vzrostly v roce 2006 proti roku 2003 o téměř 80 %

Méně příznivý vývoj byl zaznamenán v oblasti investičních výdajů na ochranu životního prostředí. Jejich hodnota v přepočtu na obyvatele Jihomoravského kraje v letech 1999 až 2006 výrazně kolísala. Nejvyšší částka (3 677 Kč na obyvatele) byla zjištěna v roce 2003, nejnižší (1 125 Kč) v roce 2000, v roce 2006 částka činila 1 852 Kč na obyvatele.

Jako problematická se jevila v hodnocení vývoje oblast emisí, kvality ovzduší a jakosti povrchových vod, tedy ukazatelů, u nichž je žádoucím vývojem snižování hodnot. Avšak pouze u ukazatele emisí oxidů dusíku byl v letech 2000 až 2006 tento trend zaznamenán i v Jihomoravském kraji. Podle klasifikace REZZO 1-4 byl zaznamenán pokles emisí oxidů dusíku z 2,84 t/km² v roce 2000 na 2,65 t/km² v roce 2006. Hodnoty emisí oxidu siřičitého byly uvedeny za roky 1994 až 2005 (REZZO 1-3) a v kraji výrazně kolísaly. Nejvyšší hodnota byla zaznamenána právě v roce 1994, a to 5,61 t/km², nejnižší v roce 2000 (0,47 t/km²), v roce 2005 to bylo 0,58 t/km². Hodnocení podílů oblastí se zhoršenou kvalitou ovzduší vycházelo spíše z porovnání Jihomoravského kraje s ostatními kraji. V roce 2005 bylo v Jihomoravském kraji 65,4 % oblastí se zhoršenou kvalitou ovzduší, což byl 4. nejvyšší podíl. V aglomeraci Brna, jež byla pro toto měření vyčleněna z území kraje, byla dokonce 2. nejvyšší hodnota podílu – 78,0 %. Jakost povrchových vod byla hodnocena formou vývoje podílu profilů ve IV. a V. třídě znečištění. Hodnoty podílu v letech 1996 až 2006 kolísaly, nejvyšší hodnota byla zaznamenána v roce 2004, a to 88,2 %, nejnižší v roce 2005 (70,6 %), v roce 2006 to bylo 76,7 %.

Hodnocení vývoje produkce odpadů se v období let 2002 až 2006 lišilo podle druhu odpadu (žádoucím vývojem je snižování). Zatímco produkce podnikového odpadu v Jihomoravském kraji poklesla (z 3,1 mil. tun v roce 2002 na 2,6 mil. tun v roce 2006, resp. z 13,1 kg na tisíc Kč HDP v roce 2002 na 9,3 kg na tisíc Kč HDP v roce 2006), produkce komunálního odpadu vyjádřená v kg na obyvatele kolísala. Nejvyšší hodnota byla zjištěna v roce 2006, činila 283,2 kg na obyvatele, nejnižší pak v roce 2002, a to 238,3 kg na obyvatele.

Vyjádřením zdravotního stavu lesních porostů je index defoliace, což je, zjednodušeně řečeno, podíl stromů silně odlistěných a odumřelých z celku. Vývoj indexu v Jihomoravském kraji nebyl jednoznačný a hodnoty kolísaly od 0,38 v roce 1998 po 3,54 v roce 2006.

U zbývajících 2 ukazatelů (zornění zemědělské půdy, spotřeba průmyslových hnojiv) nelze zcela jednoznačně určit příznivý směr vývoje (jde opět o úhel pohledu). Pokles výměry orné půdy by byl prospěšný pro růst ekologické stability, neboť orná půda je v tomto smyslu považována za nestabilní prvek. Na druhé straně je orná půda prostředkem efektivního využití zemědělské půdy a ukazatelem stupně intenzity zemědělského hospodaření. Obdobná je situace u průmyslových hnojiv – jsou významným prostředkem pro zvyšování výnosů, jež jsou měřítkem úspěšnosti zemědělské činnosti, obecně jsou ovšem také zátěží pro životní prostředí a snižování jejich spotřeby je indikátorem ekologizace zemědělství. V Jihomoravském kraji oba tyto ukazatele měly kolísavý vývoj. Stupeň zornění se pohyboval okolo 84 %, v roce 2006 byla hodnota nejnižší, a to 83,2 % (ovšem spolu se Středočeským krajem to byl v mezikrajském srovnání nejvyšší podíl orné půdy na zemědělské). Spotřeba průmyslových hnojiv, vyjádřená v čistých živinách v kg na hektar orné půdy, byla v Jihomoravském kraji v období let 2000 až 2006 nejnižší v roce 2005 (81,1 kg/ha), nejvyšší v roce 2002 (104,5 kg/ha), v roce 2006 činila 98,3 kg čistých živin na hektar.

I když indikátory za ekonomickou, sociální a environmentální oblast byly vyhodnocovány jednotlivě bez detailnějšího posuzování vzájemných vlivů a souvislostí, přesto lze konstatovat, že v Jihomoravském kraji nedocházelo k nerovnoměrnému vývoji, tzn., že by se jedna oblast vyvíjela rychleji na úkor oblasti druhé či třetí. Byly zde tedy v obecnosti zachovány zásady udržitelného rozvoje a převážná část ukazatelů se vyvíjela žádoucím směrem. Ukazatele byly hodnoceny pouze na úrovni kraje, výjimkou bylo několik doplňujících údajů, které byly uvedeny za okresy Jihomoravského kraje (míra registrované nezaměstnanosti, struktura uchazečů o práci, naděje dožití, charakteristiky věkové struktury či úmrtnosti obyvatelstva, účast ve volbách). Vcelku logickým následným krokem by tedy mělo být zpracování a vyhodnocení vybraných oblastí udržitelného rozvoje (dostupné údaje v co nejdelší časové řadě) za okresy či správní obvody obcí s rozšířenou působností Jihomoravského kraje a posouzení rovnoměrnosti či nerovnoměrnosti vývoje těchto regionů.

Regionální data v podrobném územním detailu poskytují datové soubory Českého statistického úřadu, které jsou z části přímo dostupné na internetových stránkách úřadu. Údaje pro územně plánovací podklady pro rozbor udržitelného rozvoje území na úrovni správních obvodů ORP s daty za jednotlivé obce (vyhláška 500/2006 Sb.) poskytuje ČSÚ na adrese:

www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/csu_a_uzemne_analyticke_podklady_za_obce_ceske_republiky

Další údaje lze získat z databáze Městské a obecní statistiky (MOS), která je součástí Veřejné databáze (VDB) na adrese:

<http://vdb.czso.cz/vdb/>